Bikol Buhi

Gikan sa Bikol Sentral na Wikipedia, an talingkas na ensiklopedya

An **Bikol Buhi** o **Buhi-non** (Bikol Buhi na tataramon: **Boinen** o **Boie'nen**)[1](mga alternatibong apod: Bikol Buhi, Boînan, Buhi, Buhi'non, Buhi-non) sarô sa mga tataramon na Bikol na pigtataram sa banwaan nin Buhi, Camarines Sur. Igwa ini nin haros 73,600 na parataram kan 2009. Haros nakakaagid ini sa Rinconada Bikol. Inot ining iklinasipikar bilang suhay na tataramon ni Malcolm Mintz kan 1973 asin inuyonan sa pag-adal nin Jason Lobel kan 2009.

Kabali an Buhinon sa grupo nin mga tataramon sa Kadagaan na Bikol sagkod an Rinconada Bikol, Mt. Iriga Agta, Libon Bikol, West Albay Bikol asin Miraya Bikol.

Bikol Buhi	
Boinen o **Boie'nen**	
Katutubo sa	Filipinas
Rehiyon	Rehiyon Bikol
Katutubong mga parataram	73,600 (2009)
Pamilya nin Tataramon	Austronesyo ▪ Malayo-Polinesyo ▪ Borneo-Filipino ▪ Sentral Filipino ▪ Mga tataramon na Bikol ▪ Kadagaan na Bikol ▪ **Bikol Buhi**
Sistema nin pagsurat	Latin (Baryanteng Filipino); *Nakasurat sa Basahan kan panahon*
Opisyal na estado	
Sa regulasyon kan	Komisyon sa Wikang Filipino (Commission on the Filipino Language)
Mga kodigo nin tataramon	
ISO 639-3	`ubl`

Mga laog

Mga pagsaligsig asin klasipikasyon kan tataramon

Sa pagsaligsig ninda Barbara Anderson asin Frank Lynch kan 1956, an diyalekto na ginagamit sa Buhi, Camarines Sur asin sa Oas, Albay na igwa nin nadagdag na tanog na /ɣ/ (voiced velar fricative) klasipikado sa grupong **Interior Bikol** kaiba an duwa (2) pang diyalekto. Sa pag-adal na ini, igwa nin apat na mga tataramon na Bikol kabilang an Interior Bikol.[2]

Nagluwas sa pag-adal ni Jon Epstein kan 1967 na kabilang sa **diyalektong Rinconada** an tataramon na ginagamit sa Buhi siring man an tataramon na ginagamit sa Bula, Baao, Iriga, Nabua asin Bato na anas yaon sa Camarines Sur mantang dai kabali sa pag-adal an Balatan asin mayong sinambit na sosogan an saiyang klasipikasyon. Alagad sa pagsaligsig ni Malcolm Mintz kan 1973 sa kaso asin semantikong panugpon sa mga

berbo, suhay an **tataramon na Buhi** sa tataramon na Rinconada dawà sa pagsaligsig na ini ninda Anderson sagkod Lynch (1956) asin Mintz (1973), kadiit an datos na ginamit asin sosog sana sa obserbasyon an pag-adal.

Sa urog na siyentipikong pag-aadal ni Curtis Daniel Mcfarland kan 1974, igwa nin kagsarong (11) klasipikasyon nin diyalekto sa rawis kan Bikol sagkod Catanduanes. Kabilang digdi bilang suhay na diyalekto an **diyalektong Buhi** asin diyalektong Rinconada na ibinali sa sarô sa apat na mga grupo, an **Inland Dialect**. Sa ginibong pagsaligsig, ikinumpara an mga diyalekto sa tanog asin mga relasyon kaini, tataramon asin pagbilog nin mga tataramon. Dai ibinali an mga banwaan na Tagalog an ginagamit sa Camarines Norte sagkod Camarines Sur asin an mga isla nin Masbate sagkod Ticao.[3]

Monumentong "Nakabuhi," an ginikanan kan ngaran kan banwaan sosog sa uusipon

Siring man sa pagsaligsig ninda Jason William Lobel, Wilmer Joseph Tria asin Jose Maria Carpio kan 2000, kun sain naidugang pa an diyalektong Partido sa kagsarong (11) diyalekto na nainot nang iklinasipikar ni Mcfarland (1974), an **diyalektong Buhinon** kabilang sa grupong **Southern Coastal and Inland Bikol**. Kaiba sa grupong ini an lima (5) pang diyalektong Rinconada, Buhinon, Libon, West Miraya asin East Miraya.[4]

Paisi na nakasurat sa tataramon na Buhinon

Bilang sarong suhay na tataramon

Sosog sa pag-adal nin Jason Lobel, tinàwan kan Ethnologue nin identipikasyon na ISO 639-3 na "ubl" an **Buhinon Bikol** kan 2009. Igwa ining kasangling apod na Buhi Bikol asin Buhinon. Ginagamit ini kan 73,600 na parataram kan 2009 sa banwaan nin Buhi. Klasipikado ini sa **Inland Bikol** kabilang an mga tataramon na Rinconada Bikol, Libon Bikol, Mt. Iriga Agta, Libon Bikol, West Albay Bikol asin Miraya Bikol.

Sakop kan tataramon na Buhi Bikol sa palibot kan Danaw nin Buhi

Sa ginibong pag-adal ni Dominga Portugal kan 2000, nakalikom siya nin 108 tataramon na Buhinon na magkaagid para sa 71 kahulogan kaiba an mga rapsak na tataramon.[5] Kabali man an mga rapsak na tataramon sa pag-adal ni Jason Lobel kan 2005 sa *The Angry Register of the Bikol Languages of the Philippines* kun sain iklinasipikar kaini bilang **diyalekto** an Buhi Bikol kan **Southern Bikol** o haros siring sa *Interior Biko*l, *Inland Dialect* asin *Inland Bikol* na sakop.[6][7] Kan 2009, idinokumento ninda Nilo Borromeo asin pag-iriba an 207 na tataramon sa Buhinon.[8]

Bàgo kan mga ini, may nainot nang pag-adal si Yukihiro Yamada kan 1972 sa mga bokabularyo sa Buhi Bikol asin an librong *Boinen, Tao ag Sasabyen* ni Judith Noble-Claveria. An gibo ni Yamada, sarong Hapones, sosog sa bokabularyo ni Valerio Yaguel, sarong propyeng Buhinon siring ninda Portugal asin Claveria.[9][10]

Mga prominenteng parataram

Duwa sa mga midbid na tao na nakakataram nin Buhinon iyo sinda Rez Cortez na sarong aktor sa pelikula asin si Victor Wood na sarong parakanta.

Literatura

Kan 2016, ipinublikar an *KAAYUPAN*, sarong surusadiring publikasyon ni Ryan Cuatrona na pagpalis sa tataramon na ini kan mga pabula ni Esopo. Ibinungsod an babasahon sa Better Living Through Xeroxography Naga kan Disyembre 10, 2016 sa Anthosia Cafe sa Syudad nin Naga.

Bokabularyo

Bikol Buhi	Bikol Sentral
ʔaˈko	ako
ʔiˈka	ika
ʔiˈja	siya
kiˈta	kita
siˈra	sinda
ʔamwaˈdi (literal na ‘Ining ini (harani sa parataram)’; cf. [ʔaˈdi])	ini
ʔamwaˈʔa (literal na ‘Uning uni (harani sa pinapadarahan)’; cf. [ʔaˈʔan])	uni
diˈdi	digdi; igdi
ʔadˈto (harayoon gikan sa parehas na parataram asin pinapadarahan)	duman
siʔiˈsaj	siisay
ʔoˈno	ano
saʔˈri	sain
kinaoˈno	nuarin
paoˈno	pa'no
ʔinˈdiʔ	dai
ŋaʔˈminm	gabos
mariˈgən^	dakol
naˌŋagˌkapiˈra	pira
ʔagˈbaj	kadikit
ʔiˈba	iba
ʔəˈsad^^	saro
doˈwa	duwa
toˈlo	tolo
ʔəˈpat	apat
liˈma	lima
dakəˈɣəʔ	dakula
ʔalaˈbaʔ	halaba
maʔiˈwas	mahiwas
maiʔˈbəg	mahi'bog
mabəʔˈgat	magabat
saˈdaj	sadit
ʔaliʔˈpot	hali'pot
	piot

pigiˈpit	
maniˈpis (kahibugan talaga; e.g. manipis na libro; manipis na buhok)	manipis
babaˈji	babae
laɣaˈki	lalaki
taˈwo	tawo

- ^- intensefier; 'Napaka' pag igwang kaibang sarong pang-uri o pantipo; 'Kadakol' pag kaiba an sarong numero kan pangngaran.
- ^^ - naproprodusir kan parataram iyo an [ʔiˈsad]

Toltolan

1. *Bikol, Buhi'non*. Simons, Gary F. asin Charles D. Fennig (mga editor). 2017. Ethnologue: Languages of the World, Twentieth edition. Dallas, Texas: SIL International. Online version: http://www.ethnologue.com. Ginuno 2017-11-12
2. *Ang Wikang Rinconada sa Bikol* dai nin awtor gikan sa **Scribd** (pighugot 2014-04-19)
3. Mc Farland, Curtis Daniel *The dialects of the Bikol area* PhD dissertation, Yale University (1974)
4. Lobel, Jason William, Tria, Wilmer Joseph S., and Carpio, Jose Maria Z. *An satuyang tataramon / A Study of the Bikol Language* Naga City, Philippines: Lobel & Tria Partnership, Co.: Holy Rosary Minor Seminary (2000)
5. Portugal, Dominga L. J. *Buhi dialect (Boînen)* San Francisco: D. J. Portugal Publications (2000)
6. Lobel, Jason William. *The Angry Register of the Bikol Languages of the Philippines* University of Hawaiʻi (2005)
7. Hsiu-chuan Liao and Carl R. Galvez Rubino, eds. Current issues in Philippine linguistics and anthropology: Parangal kay Lawrence A. Reid. Manila: LSP and SIL. pp. 149-166 (2005)
8. Buhi'non (Bikol) Digital Wordlist Vol. 3, No. 2 (December 2009), pp. 213-225
9. Yamada, Yukihiro. *A Buhi Bikol vocabulary* Bulletin of the Faculty of Education, Kochi University, No. 24, Series I. Kochi: Faculty of Education, Kochi University (1972)
10. Claveria, Benjamin A. *Our Buhi Language* The Claveria Heritage (http://buhiclaveria.tripod.com) (pighugot 2014-04-19)

Mga panluwas na takod

- Our Buhi Language (http://buhiclaveria.tripod.com/language.htm) ni Benjamin A. Claveria
- A Buhi Bicol Vocabulary ni Yukihiro Yamada (http://buhiclaveria.tripod.com/yamada) sa websayt na The Claveria Heritage (http://buhiclaveria.tripod.com)
- Buhi Bikol (http://www.ethnologue.com/language/ubl) sa Ethnologue (http://www.ethnologue.com)
- Banwaang Mauyay (https://www.facebook.com/groups/1403229279894975) - sarong grupo nin parataram sa Buhi Bikol sa Facebook (https://www.facebook.com)
- Buhi, Banwaan Ko BANWAAN (https://www.youtube.com/watch?v=YXqZB2J8oxk) (tataramon asin musika ni Bides asin dugang na rap ni Reddzmack) - sarong kanta sa Youtube (https://www.youtube.com)
- Sarong klasikong kantang Buhinon (https://www.youtube.com/watch?v=HjE3axlw2Mg) sa sa Youtube (https://www.youtube.com)

H • O • L (https://bcl.wikipedia.org/w/index.php?title=Plantilya:Mga_tataramon_na_Filipino&action=edit)

Mga tataramon na Filipino

- **Norteng Filipino**
  - Bataniko (Bashiiko) ?: Itbayat · Ibatan · Yami
  - Ilokano · Arta † · Dicamay Agta †
  - Norteng Luzon
    - Lambak nin Cagayan: Ibanag · Isnag · Atta · Itawis · Yogad · Cagayan Aeta · Gaddang · Ga'dang
    - Sur-Sentral Kordilyera: Pangasinan · Norteng Alta · Sur Alta · Isinai · Itneg · Kalinga · Ifugao · Tuwali ? · Balangao · Bontok-Finallig · Kankanaey · Ilongot · Ibaloi · Iwaak · Kallahan · Karao
  - Sentral Luzon: Kapampangan · Remontado Agta (Sinauna) · Abellen · Ambala · Bolinao · Botolan · Mag-antsi · Mag-indi · Mariveleño · Sambal
  - Norteng Mindoro: Alangan · Iraya · Tadyawan
- **Mas Dakulang Sentral Filipino ?**
  - Sur Mindoro: Buhid · Hanuno'o · Tawbuid
  - Sentral Filipino
    - Tagaliko: Tagalog · Kasiguranin
    - Bikol: Bikol Sentral · Isarog Agta · Bukid Iraya Agta · Albay Bikol · Bukid Iriga Agta · Rinconada · Pandan Bikol
    - Bisayá: Cebuano (Boholano) · Hiligaynon · Waray · Tausug · Karay-a · Aklanon · Capiznon · Asi · Baybayanon · Kabalian · Bantayanon · Porohanon · Romblomanon · Caluyanon · Onhan · Cuyunon · Ratagnon · Surigaonon · Butuanon
    - Bisakol ?: Masbateño · Sorsoganon
    - Dae maklasipikar: Sulod · Magahat · Karolanos · Ata †
  - Mansakan: Dabawenyo · Kalagan · Kamayo · Mamanwa · Mandaya · Mansaka
  - Palawan: Aborlan Tagbanwa · Sentral Tagbanwa · Palawan Batak · Palawano
  - Mindanao: Subanon
    - Danao: Maguindanao · Maranao · Iranun
    - Manobo: Agusan · Ata Manobo · Matigsalug · Obo ·

			Ilianen · Sulnupang Bukidnon · Binukid · Higaonon · Kagayanen · Kamigin · Cotabato Manobo · Sarangani · Tagabawa
	Gorontalo-Mongondow	Bolango · Buol · Bintauna · Gorontalo · Kaidipang · Lolak · Suwawa · Mongondow · Ponosakan	
Kalamian	Agutaynen · Calamian Tagbanwa		
Biliko	Bagobo · B'laan · T'boli · Tiruray		
Sangiriko	Sangir · Talaud · Bantik · Ratahan		
Minahasan	Tonsawang · Tontemboan · Tombulu · Tondano · Tonsea		
Dae maklasipikar	Umiray Dumaget · Ati		
	Manide-Inagta	Inagta Alabat · Manide	

an † nagpapahiling nin extinct status · an ? nagpapahiling nin sigalot sa klasipikasyon

H · O · L (https://bcl.wikipedia.org/w/index.php?title=Plantilya:Mga_tataramon_kan_Filipinas&action=edit)

Mga tataramon kan Filipinas

Opisyal na mga tataramon	Filipino · Ingles	
Mga tataramon na Rehiyunal	Aklanon · Bikol · Cebuano · Chavacano · Hiligaynon · Ibanag · Ilokano · Ibatan · Kapampangan · Kinaray-a · Maguindanao · Maranao · Pangasinense · Sambal · Surigaonon · Tagalog · Tausug · Winaray · Yakan	
Katutubong mga tataramon (kan rehiyon)	**Luzon**	
	Iloko	Bolinao
	Cordillera	Atta · Balangao · Bontok · Ga'dang · Kalinga · Kallahan · Kankanaey · Ibaloi · Ifugao · Isnag · Itneg · Itawis · Iwaak · Malaweg · Tuwali
	Lambak nin Cagayan	Arta · Atta · Cagayan Agta Sentral · Dinapigue Agta · Dupaningan Agta · Gaddang · Ilongot · Isinai · Itbayat · Itawis · Kallahan · Karao · Malaweg · Nagtipunan Agta · Paranan Agta · Paranan · Yogad
	Katahawan na Luzon	Abellen · Ambala · Antsi · Botolan · Casiguran Dumagat Agta · Indi · Kasiguranin · Mariveleño · Norteng Alta · Sur na Alta · Umiray Dumaget
	Calabarzon	Inagta Alabat · Manide · Remontado Agta · Sur na Alta · Umiray Dumaget
	Metro Manila	Hokaglish · Taglish
	Mimaropa	Agutaynen · Alangan · Asi · Kalamian Tagbanwa · Sentral na Tagbanwa · Cuyonon · Iraya · Kagayanen · Molbog · Onhan

	Bikol	· Palawan Batak · Palawano · Ratagnon · Romblomanon · Tadyawan Albay Bikol · Inagta Partido · Manide · Masbateño · Bukid Iraya Agta · Pandan Bikol · Rinkonada Bikol · Sorsoganon · Sur Catanduanes Bikol
	Visayas	
	Sulnupang Kabisayaan	Ati · Caluyanon · Capiznon · Sulod
	Isla nin Negros (defunct)	Ata · Karolanos · Magahat
	Katahawan na Kabisayaan	Bantayanon · Eskayan · Porohanon
	Subangan na Kabisayaan	Abaknon · Baybay · Kabalian
	Mindanao	
	Tangway nin Zamboanga	Subanon
	Norteng Mindanao	Bukid · Higaonon · Ilianen · Iranun · Kamigin · Matigsalug · Subanon · Sulnupang Bukidnon
	Caraga	Agusan · Ata Manobo · Butuanon · Higaonon · Kamayo · Mamanwa
	Davao	Bagobo · B'laan · Dabawenyo · Kalagan · Mandaya · Mansaka · Obo · Sangir · Sarangani · Tagabawa
	Soccsksargen	B'laan · Cotabato Manobo · Ilianen · Iranun · Obo · Tboli · Tiruray
	Muslim Mindanao	Iranun · Pangutaran Sama · Sama
Immigranteng mga tataramon	Arabe · Basque · Intsik (Hokkien · Mandarin) · Pranses · Aleman · Nipongo · Koreano · Malay (Indonesian · Malaysian) · Sindhi · Espanyol (Historiya) · Bietnames	
Pansinyal na tataramon	Pansinyal na Amerika · Pansinyal na Filipinas	
Historikal na mga tataramon	Proto-Filipinas · Suanoy na Tagalog (lumang tagalog)	

H · O · L (https://bcl.wikipedia.org/w/index.php?title=Plantilya:Mga_tataramon_na_Bikol&action=edit)

Mga tataramon na Bikol

Norteng Coastal	Bikol Sentral · Isarog Agta · Bukid Iraya Agta · Partido Bikol · Sur na Catanduanes Bikol
Sur na Coastal-Inland	Albay Bikol · Buhi'non · Libon · Rinconada · Bukid Iriga Agta · Subangan na Miraya · Sulnupan na Miraya
Norteng Catanduanes	Pandan Bikol
Bisakol	Masbatenyo · Sur na Sorsogon (Gubat) · Sentral Sorsogon (Masbate)

 Sarong saringsing an artikulong ini. Makakatabang ka sa Bikol Wikipedia sa pagparambong (https://bcl.wikipedia.org/w/index.php?title=Bikol_Buhi&action=edit) kaining pahina.

Pinaghugot gikan sa "https://bcl.wikipedia.org/w/index.php?title=Bikol_Buhi&oldid=186685"
